ARTIKEL

Significante denkers en hun oeuvre

Betekenenissen, controverses en digitale uitholling

Tom Daems & Bas van Stokkom

De term 'significant other' stamt van de sociaal psycholoog George Herbert Mead en de socioloog Charles Horton Cooley. Een 'significant other' is iemand wiens opvattingen en activiteiten voor ons van belang zijn en die aldus in staat is ons denken over wie we zijn of willen zijn te beïnvloeden. Wat losser geïnterpreteerd, we laten ons door deze relevante persoon graag inspireren. Dat is ook de legitimering van de rubriek 'significante anderen' in dit tijdschrift. Vanaf 2010 zijn met regelmaat eminente criminologen geïnterviewd, zowel Nederlandssprekend als Engelstalig. Dit nummer staat helemaal in het teken van interviews met 'significante anderen', te weten Pieter Spierenburg, Abram de Swaan, Chrisje Brants, Hans Boutellier en Chris Eliaerts. Voordat die gesprekken aan bod komen, reflecteren we eerst op enkele betekenissen van 'significante' denkers en teksten.

In elk vakgebied figureren wel uiteenlopende denkers die niet snel als gedateerd terzijde worden geschoven. Hun werk wordt vaak 'klassiek' genoemd en is en blijft aansprekend. Zo gelden Montesquieu en Beccaria nog altijd als archetypische schrijvers die tirannieke strafpraktijken hebben bekritiseerd en humanistische opvattingen over het strafrecht ingang hebben laten vinden. Criminologen doen vanouds veel moeite om de belangrijkste theorieën en auteurs aan studenten te presenteren. Sociologen – en ook heel wat criminologen – houden ervan de drie klassieken, Marx, Durkheim en Weber, onder de aandacht te brengen, hoewel daar nadien een stoet van 'hoofdfiguren' aan toegevoegd is (Rademaker, 1978). Kennelijk wordt er veel waarde gehecht aan 'belangrijke denkers' en wordt veel werk verricht een eregalerij van invloedrijke en eminente intellectuelen in elkaar te timmeren. Er is ook een niet aflatende behoefte dat klassieke corpus te actualiseren en vitaliseren. Vaak wordt dat werk geassocieerd met 'verheven' en 'diepgaand', begrippen die in een 'preferentie'-democratie waarin de eigen keuze van de consument-burger heilig is verklaard, veel afkeer en misprijzen oproepen. Het gewone volk zou bepaald geen behoefte hebben aan 'hogere uitlegkunde'.

Niettemin, de constructie van een reeks intellectuele 'klassieke' erflaters roept veel vragen op. Een eerste vraag is: wat is nu eigenlijk een belangrijk denker? En vervolgens: wie behoren tot dat eregebouw en hoe gaat dat selectieproces in zijn werk? In sommige opzichten wordt een canon geschapen, met het risico van orthodoxie, verkalking en routinematig gebruik.

Een tweede, verwante vraag is waarom het lonend zou zijn klassieke denkers en hun teksten te bestuderen. Waarin schuilt de meerwaarde van 'significantie'?

Hebben die denkers, laten we zeggen een Bonger of een Hulsman, nog altijd wat te zeggen of is de maatschappelijke en culturele context intussen zodanig veranderd, dat hun analyses minder zeggingskracht hebben of niet meer als passend worden beschouwd? Wat maakt hun studies interessant en prikkelend, en waarom slaat hun engagement al dan niet aan? Het gaat hier ook om de vraag van voorbeeldigheid, een teruggrijpen op de teksten waaraan 'blijvende waarde' wordt gehecht. In zijn boek *The Idea of a University* (1873) betoogde John Henry Newman dat een goede universiteit *geén* wetenschappelijk onderzoek behoorde te verrichten. Haar opdracht lag elders, aldus Raewyn Connell (2019: 6) in haar bespreking van Newman: *'Its proper job was to broaden the minds of young gentlemen by exposing them to the classics.'*

Dat roept ten derde de vraag op in hoeverre studie maken van 'klassieken', het (her)interpreteren en eigen maken van teksten, überhaupt nog relevant is in een periode waarin studenten hun kennis primair van de digitale achtbaan plukken. Oefenen, je inspannen en concentreren, überhaupt jezelf vormen, lijken meer en meer culturele aberraties te zijn, toegeschreven aan een snobistische academische cultuur.

Los daarvan hoeft een 'klassieker' overigens geen 'significant other' te zijn. Of een auteur betekenisvol wordt geacht, is afhankelijk van de relevante context: de vraagstukken waarop wetenschappers zich toeleggen, het mens- en maatschappijbeeld waar zij aan hechten, het paradigma waartoe zij zich bekennen, enzovoort. De 'betekenisvolle andere' voor experimenteel criminologen verschilt van de 'betekenisvolle andere' voor historische of culturele criminologen. Dit houdt ook verband met de glibberige wortels van de criminologie, een ontmoetingswetenschap zonder eenduidig verleden. Paul Rock heeft het over:

'(...) the relative absence of a single, collective scholarly tradition in criminology which all novices are obliged to master. There is no formal accrediting body which controls who can call himself or herself a criminologist. Criminologists tend to stem from an abundance of scholarly disciplines, occupy what Alison Liebling called ever more "differentiated/dispersed networks", are less and less frequently members of distinct, and well-defined intellectual lineages "taught/supervised by chiefs in the field", and use different methods to pursue diverse problems' (Rock, 2005: 483).

Hieronder passeren bovenstaande vragen de revue waarbij filosofische en historische duidingen niet zullen ontbreken.

De (criminologische) canon

Veel Amerikaanse inleidingen tot de criminologie lijken een onveranderlijk frame over de geschiedenis van het vak te leggen. De theorieën en perspectieven die worden besproken, zijn tamelijk voorspelbaar. Uiteraard is die 'essentiële criminologie' (Lanier & Henry, 2010) gebaseerd op een selectieproces dat overigens lang niet altijd wordt toegelicht of geëxpliciteerd. Aan sommige invloedrijke denkers wordt in criminologische handboeken geen aandacht besteed. Zo wordt

Durkheim weliswaar besproken, zij het doorgaans uitsluitend als voorloper van Merton, terwijl Tarde, de grote tegenstrever van Durkheim (en grote bron van inspiratie voor Sutherland), helemaal ontbreekt (zie Schuilenburg, 2012: hoofdstuk 5). Wat 'stromingen' betreft zijn de laatste decennia onder meer herstelrecht, *desistance* studies en groene criminologie aan het palet toegevoegd, terwijl het klassenjustitie-perspectief is afgevoerd.

De selectieprocessen die hierachter schuilgaan, zijn in veel opzichten problematisch. Niet alleen omdat ze conjunctureel van aard zijn, maar ook vanwege de 'gewilde' eenzijdigheden. In dat verband is het geschiedenisonderwijs instructief: bepaalde perspectieven, bijvoorbeeld die van Indische Nederlanders, worden weggedacht; treurige en beschamende episodes die een smet werpen op het nationale blazoen worden op bedekte wijze besproken. Deze problemen openbaarden zich volop tijdens de discussie rondom de constructie van een nationale canon. In de jaren 1990, toen het postmoderne denken de toon aangaf, werd canonvorming bij voorbaat als 'fout' van de hand gewezen. Dat postmoderne relativisme, met de hang tot demystificeren, de neiging 'eigen' waarden te betwijfelen en de eis dat alle culturen gelijke waardering verdienen, de islam inclusief, was in de periode na de moord op Fortuyn verdacht geworden. Om houvast te geven, 'gedeelde herinneringen' onder de aandacht te brengen en het nationale zelfvertrouwen op te vijzelen werd de 'Canon van Nederland' (2006) samengesteld, een lijst van vijftig thema's, die chronologisch een beeld geven van de geschiedenis van Nederland en in het geschiedenisonderwijs benut zou moeten worden. Maar het relativiseren van identiteitsvorming bleek taaier dan verwacht. Een jaar later verscheen al het WRR-rapport *Identificatie met Nederland* (2007), waarin gesproken werd over meervoudige identiteiten. Tijdens de presentatie van het boek deed dat prinses Máxima verzuchten dat dé Nederlandse identiteit niet bestaat. Een begeleidende WRR-studie kan zelfs als 'anticanon' worden gelezen: fijntjes wordt uitgelegd dat de Nederlandse identiteit behoorlijk geërodeerd is en dat canonvorming als een vlucht naar voren moet worden opgevat (zie Grever & Ribbens, 2007). De canon mag dus niet vanuit één gezichtspunt en één plaats worden geschreven. Naast Hollandse perspectieven ook die van de voormalige wingewesten, naast protestantse perspectieven ook die van katholieken en atheïsten, enzovoort. De historicus Jonker (2005) spreekt in dit verband over canonvorming met een slecht geweten. Daarnaast is het aanbrengen van een hiërarchie van gezaghebbende erf-laters een omstreden issue. Eerder gaat het om claims op bepaalde betekenisvolle verhalen, ook wel botsende herinneringen genoemd.

Anderen wijzen op het moraliserende karakter van het canonproject. Het woord zelf al heeft een dogmatisch Bijbelse connotatie. Maar ook de negentiende-eeuwse weldenkende burgerij poogde haar goede smaak op te leggen aan bredere lagen van de bevolking. In termen van historicus Beyen: goed menende intellectuelen buigen zich regelmatig over de vraag 'hoe ze het licht der historie kunnen doen schijnen over het ignorante volk' (Beyen, 2005: 95). Daaruit spreekt 'een onmiskenbaar misprijzen voor het volk en een krampachtig vasthouden aan zekerheden' en tevens 'een schromelijke overschatting van de opvoedende waarde van de geschiedenis' (idem).

De gevaren van canonvorming worden dus goed herkend. De canon is veranderlijk, dynamisch en meerduidelijk. Maar al is 'de' canon een mythe, zo luidt een interessante tegenwerping, je kunt niet zonder oriëntatie- en ijkpunten. Reductie van complexiteit is noodzakelijk. Niettemin: er bestaat nog altijd een koudwatervrees om te selecteren en sommige theorieën te laten prevaleren. Maar wat is er eigenlijk op tegen dat studenten een afgewogen en rijkelijk assortiment van gerechten krijgen voorgeschoteld? Een robuuste basis leggen om discussie los te maken, onder meer door theorieën met elkaar te confronteren. De neofiet leert aldus om te gaan met variëteit en verscheidenheid.

Toegegeven, de term 'canon', met zijn leerstellige connotatie, is weinig zinvol. Misschien is de term 'klassiek' beter. Volgens filosofe Hannah Arendt is het vermogen van een tekst of muziekstuk om nieuwe generaties steeds opnieuw te begeisteren en te ontroeren, de enige adequate maatstaf om iets 'klassiek' te noemen (Arendt, 1977). Daar valt wel wat voor te zeggen. Zij het dat eenieder andere ervaringen heeft bij het lezen van teksten of aanschouwen van kunstwerken die klassiek worden genoemd. Ook al hebben we het gedeelde gevoel dat een boek ertoe doet, de redenen daarvoor lopen doorgaans sterk uiteen, van verrijking, verassing, uitdaging tot verzet (Van Stokkom, 1995).

Het voorgaande illustreert hoe moeizaam het toekennen van speciale status aan sommige auteurs of schepers is geworden. In de huidige democratische samenleving is de sociale druk om kwaliteit of klasse te verantwoorden vele malen groter geworden (De Swaan, 1985). Ter contrast, Jan en Annie Romein doen in hun 'klassieke' beschouwing *Erflaters van onze beschaving* (eerste druk 1938), waarin zij portretten schetsen van 36 Nederlandse 'gestalten', geen enkele moeite aan te geven hoe en waarom die 'kopstukken' en 'grote mannen' zijn geselecteerd. Kennelijk sprak dat in die tijd nog vanzelf. De 'smaak' van de culturele elite werd zelden uitgedaagd. Het feit dat de Romeins zichzelf afficheerden als marxistische historici deed daar niets aan af.

Veel van de moeilijkheden die hierboven zijn verwoord, doen zich bij het selecteren van criminologische hoofdstromen en hoofdpersonen uiteraard ook voor, zij het minder gepolitiseerd. De weerstand tegen een hiërarchie van 'het beste' lijkt minder groot, hoewel er wel aanhoudend schermutselingen rondom status en reputatie plaatsvinden. Tegelijkertijd is er ook wel sprake van enige consensus. Weinigen zullen de criminologische inleiding van Jacob Maarten van Bemmelen (1958) als een 'klassieker' beschouwen. Veel van de onderzoeksbevindingen die dat 'leerboek der misdaadkunde' presenteert, zijn inmiddels achterhaald.

Klassieke teksten en het vormingsideaal

Klassieke auteurs gelden als grondleggers: de Griekse klassieken, de klassieken van de moderne economie, enzovoort. De geesteswetenschappen, vooral de *humanities* (voorheen: *humaniora*), focussen primair op de 'klassiekers', de boeken, kunstwerken of muziekstukken die een unieke waarde symboliseren vanwege inherente kwaliteit of representatieve status. Maar er zijn bredere beteke-

nissen: een klassiek werk kan ook nostalgie oproepen, een gedeelde herinnering of ervaring die saamhorigheid genereert. In de populaire muziek heet de klassieker een ‘gouwe ouwe’, herkenbaar maar ook wel belegen, grijs of afgezaagd.

De conservatieve socioloog Anton Zijderveld (2015: 214) heeft nooit onder stoelen of banken gestoken dat lezen van de klassieken moet. ‘Als dwerg staan op de schouders van reuzen zodat je verder en dieper in de werkelijkheid kon kijken.’ Ook Karl Marx en C. Wright Mills horen daartoe. Hoewel hij het niet eens is met het ‘cowboymarxisme’ van de laatste, zegt hij het volgende:

‘Ook als hij eens de plank faliekant missloeg, wat niet moeilijk is als je generalist en intellectuele omnivoor bent, was en is het een intellectueel feest hem te lezen. Zijn verzamelde essays blijven hun glans behouden en zijn *The Sociological Imagination* (1959) zou verplichte literatuur moeten zijn voor eenieder die zich met sociologie bezighoudt’ (idem: 215).

Ook steekt hij de loftrompet over Erving Goffman die vaak als ‘niet-wetenschappelijk’ terzijde wordt geschoven. Zijn ‘huiveringwekkende Asylums’ biedt ‘inzichten in de uitzonderlijke werkelijkheid van totale instituties. Zijn beschrijvingen en inzichten worden door niemand geëvenaard’ (idem: 215).

Lezen in de klassieken is voor Zijderveld een duizelingwekkende tovertuin waar de theoretische vergezichten over elkaar heen tuimelen. In zijn boek over clichés vroeg hij zich af of wij ‘modernen’ nog wel zo veel kunnen toevoegen aan wat De Tocqueville, Durkheim, Weber, Simmel en Pareto te berde hebben gebracht. Er lijken geen sociologische *terra incognita* meer te zijn. Helaas, vervolgt Zijderveld, wordt er momenteel zuur gesproken over de klassieken. Liever wordt studie vericht ‘volgens het spoorboekje van dogmatisch opgezet M&T-onderzoek’ en verstikken lezers in ‘bloedeloze tabellen’. In Amerika, zegt hij, wordt een dergelijke ‘quantofrenie’ voorkomen door een goede *liberal arts*-opleiding in theoriegeschiedenis en filosofie. Hij voegt eraan toe:

‘Ik heb mijn hoop gevestigd op jongeren die hun analoge denken opwaarderen door de klassieken weer te lezen en te bestuderen en staande op hun schouders de vrijheid van de digitalisering uitbuiten om met nieuwe ideeën en inzichten over de werkelijkheid te komen’ (idem: 218).

Dezelfde Zijderveld (1991) pleit ervoor dat de universiteit een ‘excentriek instituut’ is. Dat wil zeggen, een instituut waar gezocht wordt naar grensverleggingen in de bestaande kennis, ‘waar op onconventionele en onburgerlijke wijze de (...) rationaliteit van voorheen niet onderkende relaties in de werkelijkheid (...) wordt aangekweekt en versterkt’. Dat ideaal plaatst hij tegenover de verzakelijkte universiteit waar ‘nuttigheidsapostelen’ worden afgericht die primair geld moeten binnenhalen en contractresearch verrichten. Aldus verwordt de universiteit tot leverancier van intellectueel ‘fast food’, een ‘winkel van Sinkel ... waar van alles te koop is, behalve een grondige, wetenschappelijke, disciplinaire training’.

De universiteit zou niet langer een instituut zijn dat studenten inspireert en vormt. Alles staat in het teken van de nuttigheidscultus. Cultuurbesef en humanistische vorming – het nastreven van zinvolle zelfontwikkeling en autonomie – lijken minder aan te spreken. Je hoeft geen conservatief als Allan Bloom te zijn – zie zijn *The closing of the American mind* (1987) – om te constateren dat *Bildung*, de kennismaking met verlichtingsidealen, op de terugtocht is. Dat geldt niet minder voor ‘volksverheffing’, een term die besmet is verklaard en geassocieerd wordt met paternalistische ambities. Opvoeding van het ‘ruwe en ongeletterde volk’ zou immers de vrijheid van het individu om zelf uit te maken wat hij doet of laat, aantasten. De neoliberale ‘eigen keuze’-dogmatiek is uiteraard een mooi excuus om sociale verplichtingen te ontlopen en zich te ontdoen van zorg en aandacht voor mensen die dat nodig hebben. Je bent niemand iets verschuldigd, zeker niet aan mensen die zelf voor hun stomiteiten hebben gekozen. *Bildung* en meritocratische logica: dat ligt niet bepaald in elkaars verlengde.

In *What's Happened To The University?* ziet socioloog Frank Furedi (2017) een ander gevaar voor de vorming van toekomstige generaties intellectuelen: dissidente academici wordt de mond gesnoerd en sprekers worden preventief geweerd van campussen omdat ze onconventionele of mogelijk kwetsende boodschappen of meningen zouden verkondigen. In de Verenigde Staten zouden studenten hun docenten aangeven wanneer deze tijdens hoorcolleges zaken bespreken waar ze aanstoot aan nemen. Furedi refereert aan een incident aan de Universiteit van Oregon waar een student een professor aangaf voor een vermeende beledigende bemerking op een blog: de Universiteit stuurde een van haar ‘bias response trainers’ op de academicus af om met hem een ‘professional development conversation’ te voeren. Volgens Furedi leidt dat tot het verkleuteren van studenten: ze worden niet langer gevormd en geprikkeld door woord en wederwoord:

‘Students need universities that educate them for a life of freedom and independence, not safe spaces that turn them into infantilised supplicants demanding protection’ (2017: 16).

Het klassieke vormingsideaal – zich ontplooien tot een completer, autonoom en creatief mens dat vanuit een eigen verantwoordelijkheid handelt – staat dus onder druk. De universiteit is een tempel van management en koopmansgeest geworden, docenten zijn angstig om controversiële en niet-sexy thematieken onder de aandacht brengen. Toch blijven we aangewezen op de *humanities*. In klassieke teksten liggen gezichtspunten verrat die ons nog steeds aanspreken. Sterker, wie bijvoorbeeld de ‘vergeten’ filosoof Vico leest, stuit onophoudelijk op metaforen en retorische vondsten die verleiden en aan het denken zetten. Daar heeft Zijdeveld een punt: de klassieken laten ons kennismaken met onbekende werelden en voeden de verbeelding.

Aandacht voor significante anderen – of het nu om de klassiekers of jonge goden gaat – kan ook om een andere reden van belang zijn: het kan inzicht bieden in de levensverhalen, de carrières, de persoonlijke en maatschappelijke achtergronden

van ideeënontwikkeling. Auteursstudies treffen we wel vaker aan in de sociologie en filosofie, maar veel minder in de criminologie. Een inhaalbeweging lijkt echter ingezet: de Amerikaanse en Europese Verenigingen voor Criminologie beschikken intussen over zogenoemde *oral history*-projecten, waarbij prominente – uiteraard levende – criminologen worden geïnterviewd over werk en leven. De interviews worden telkens gefilmd en openbaar gemaakt via het web.¹ Uitgeverijen zoals Routledge en Palgrave hebben recent boekenreeksen – respectievelijk *Routledge Key Thinkers in Criminology* en *Palgrave Pioneers in Criminology* – op poten gezet, gewijd aan belangrijke figuren voor de ontwikkeling van de criminologie. Het ter ziele gegane Ashgate (intussen opgeslorpt door Taylor & Francis / Routledge) had ook een reeks *Pioneers in Criminology*. De rubriek ‘significante anderen’ in dit tijdschrift – en uiteraard ook het voorliggende themanummer – kan eveneens vanuit die beweegreden geduid worden: naarmate de criminologie de kinderschoenen ontgroeit en daardoor ook een verleden krijgt, wordt het belangrijk oog te hebben voor de personen die van betekenis zijn geweest voor die ontwikkeling en niet enkel voor theorieën en empirische inzichten.

De meest basale – maar daarom niet onbelangrijke – reden om de ‘betekenisvolle anderen’ blijvend te bestuderen, is dat het mogelijk helpt te vermijden dat we slachtoffer worden van wat Sorokin ooit aanduidde als het ‘*amnesia and discoverer’s complex*’: nieuwe generaties wetenschappers, hongerig naar vernieuwing en happig op ontdekkingen, roepen al te snel ‘Eureka!’ en vergeten in één en dezelfde beweging (al dan niet moedwillig) de ideeënontwikkeling binnen de eigen discipline. Paul Rock verwees in dat verband naar het chronocentrisme in de Britse criminologie, dat hij als volgt omschrijft:

‘(...) the unsubstantiated, often uninspected, almost certainly untenable but powerful doctrine that what is current must somehow be superior to what went before, that ideas, scholars and scholarship inevitably become stale and discredited over time, and that, by implication, those who invoke older work must themselves become contaminated by the taint of staleness’ (Rock, 2005: 474).

Maar de ambitie kan verder reiken. Auteursgerichte studies zijn niet alleen handig voor onderzoekers die onder tijds- en publicatiedruk al te instrumenteel (en daardoor mogelijk onzorgvuldig) met de canon van hun eigen discipline omgaan; het kan helpen inzicht te verwerven in de wijze waarop de ideeën van een auteur tot stand komen, de beslissingen die genomen worden, de wijze waarop deze evalueren doorheen de tijd, en waarom dit gebeurt. Ook dat lijkt van belang in het licht van bovengenoemd vormingsideaal. Door teksten in de *longue durée* van een auteur te plaatsen, wordt het mogelijk om continuïteiten en breuklijnen, knelpunten en sleutelmomenten in leven en werk van een auteur bloot te leggen (Daems, 2008). Het gaat dan niet louter over de overheveling – het optreden als doorgeefluik voor de nieuwe generaties, de archivale functie, zo je wil – maar ook

1 Zie voor de American Society of Criminology www.asc41.com/videos/Oral_History.html; voor de European Society of Criminology www.esc-eurocrim.org/index.php/activities/ecoh.

om inzicht te verkrijgen in processen van kennisproductie en -ontwikkeling. Zo bekeken wordt het zinvol om de vorming van de *significant others* te bestuderen: welke vragen, obstakels, worstelingen kwamen zij tegen op hun pad? Waarom is de één carrièrelang een trouwe volgeling van Norbert Elias – zoals Pieter Spierenburg, die elders in dit nummer aan bod komt – en bekijkt de ander een leven lang criminaliteit, onveiligheid en andere maatschappelijke vraagstukken door een morele, durkheimiaanse bril – zoals Hans Boutellier (zie verderop in dit nummer)? Of omgekeerd: hoe moeten we de wisselende theoretische posities en het zigzaggende traject begrijpen van een criminoloog zoals John Pratt – die van Foucault naar Elias hopt, vervolgens terugkeert naar Foucault, en bij een volgend project weer bij Elias te rade gaat? (Daems, 2008).

Digitale uitholling: bang voor de barbaren?

Tot de erflaters die Jan en Annie Romein in hun monumentale boek opvoeren, behoren niet alleen Desiderius Erasmus en Benedictus Spinoza, maar ook Conrad Busken Huet en Ferdinand Domela Nieuwenhuis. De tegenwoordige burger-consument zal die laatste twee namen weinig meer zeggen. In de huidige volksverbeelding gelden Pim Fortuyn en Johan Cruijff als voornaamste erflaters van de Nederlandse beschaving. Kenmerkend voor de massale steun voor die iconen is het gedeelde sentiment, de oppositie tegen de hoge cultuur en uiteraard het kortetermijngheugen. De preferentiedemocratie genereert zo haar eigen helden: hitlijsten en *likes* zijn wel besteed aan een trendgevoelig publiek.

Hoe verhouden de klassieke teksten zich nu tot Google-kennis? En hoe verhoudt geconcentreerd lezen en studeren zich tot surfen en navigeren op de digitale snelweg? Filosoof Alessandro Baricco (2011: 107) spreekt in dat verband over ‘ademen met de kieuwen van Google’. De mutant legt aan bij tussenstations, gaat er net lang genoeg doorheen om weer een duw te krijgen, hard genoeg om elders te komen. De onderdompeling in de digitale wereld van klikken, surfen en swipen betekent een radicale breuk met de ouderwetse platoonse opvatting dat de waarheid ergens in de diepte verborgen ligt. Het betekent ook het afzweren van een studieuze houding en zich omringen met boeken; niet meer de intellectuele diepte in, maar van vindplaats naar vindplaats springen om je daar even te laven. Is dat een beschavingsval? Moeten we de barbaren vrezen? Baricco geeft dubbelzinnige antwoorden. De barbaren – en de barbaar in onszelf – zijn niet expliciet bezig met de verwoesting van het bolwerk van de *humanities*, maar niettemin is dat bolwerk wel aangetast. Sterker, hij meent dat de barbaren een ‘systematische, bijna wrede aanval doen op het tabernakel’. Het gewijde en verhevene is verpulverd tot ‘tallose lichtere en meer prozaïsche intensiteiten’ (2011: 91). Om die verandering te illustreren voert hij monsieur Bertin ten tonele, rond 1830 directeur van *Journal des débats*, grootinstructeur en stem van de Franse zakenburgerij. Een man met een missie: het verhevene moest met intelligentie en smaak benaderd worden. De toegang tot de diepere zin der dingen vergde inspanning, tijd, stilte, geduld, concentratie en toewijding. Dat ontbeerde de verslachte en vermoeide aris-

tocratie die Vivaldi en Mozart hooguit als amusement kon appreciëren. Bertin daarentegen moedigde de lezer aan talloze keren opnieuw te luisteren naar Beethovens negende. Concentreren en begrijpen en pas na afloop zou er plaats zijn voor voldaanheid. Zonder inspanning geen beloning, zonder diepgang geen reis naar zielenheil. Je moet jezelf dus afmatten om te genieten en je groots te voelen (2011: 136).

Op de digitale snelweg – vervolgt Baricco – ontwikkelen we hele andere intellectuele vaardigheden. Virtuositeit heeft andere betekenissen verkregen, zoals het kunnen verhapstukken van een duizelingwekkende hoeveelheid transversale sequenties. Ongeremd muteren levert ervaringsversnelling en nieuwe energie op. Bij elk tussenstation krijgt de reis een extra impuls. Een voortdurende stroomstoot van nieuwe prikkelhonger. De habitat van de mutant wordt aldus een ‘doorgangssysteem’, waarin hij vele werelden tegelijk bewoont. Volgens Baricco gaat het dus bepaald niet om een prikkelproletariaat dat de lusten afstemt op voetbal, formule 1 en porno. De whizzkid houdt er niet van aan een enkele doorgangspoort te blijven kleven. Dat is stilstand, een thuisstand, zoiets als een *Heimat*. Een nachtmerrie.

De wereld van monsieur Bertin bestaat niet meer. Toch is er volgens Baricco toekomst voor het boek. Als het maar intelligente transversale sequenties van ervaring en belevenissen biedt. ‘De kwaliteit van een boek, voor de barbaren, schuilt in de hoeveelheid energie die dat boek kan ontvangen van andere verhalen’ (2011: 84). Er moeten fikse hoeveelheden ‘werelden’ door het boek heen stromen, een voortdurend flirten met idolen, iconen en de bijbehorende parafernalia. Pulp fiction dus, of zo men wil: enerverende brokken kitsch. Spektakel is de enige onaanastbare waarde. Maar in de praktijk luidt het motto: ‘anything goes, behalve stilstand’.

Baricco’s betoog is herkenbaar. De Duitse schrijver Enzensberger (1990) wees reeds eerder op de verschijning van een ‘secundaire analfabeet’ die niet meer hoeft te zuchten onder de last van het samenvoegen van indrukken en gegevens. De nieuwe analfabeet is weliswaar geletterd, maar hecht er geen waarde aan; hij is slim, alert, aanpassingsvaardig, mobiel en houdt zich voor wel geïnformeerd. Filosoof Hans Schnitzler (2015) beziet dat wat somberder en spreekt over een digitale proletariër, een slaaf van primaire impulsen die het logisch sluitstuk van het kapitalisme vormt. Die interpretaties sluiten aan op het ultralichte zingevingskader van de markt: grenzen aftasten en je van de ene vindplaats naar de andere spoeden is oneindig spannender en vermakelijker dan teksten bestuderen en eigen maken. De boodschap van de humanistiek – uitgestelde bevrediging levert voldoening op – lijkt in die context onbegrijpelijk geworden.

Gelukkig stoot het eindeloze surfen op het computerscherm op grenzen. Je wilt tenslotte ook luisteren naar mensen en iets terugzeggen. Volgens Christiaan Weijts (2017) heeft het iets prettig geruststellends dat we voor cultuuroverdracht zijn aangewezen op levende mensen, geen YouTube-kanalen. Ondanks alle digitale gadgets spreekt het kampvuurmodel meer aan. Verhalen vertellen, boeiend gebracht door getalenteerde vertolkers, levert echte ervaringen, waarbij de voort-

denderende prikkels in de techtuin verbleken. Daarom blijven we op zoek naar denkers die ons kunnen begeisteren en engageren, ver weg van marketing en de mobilisatie van instantplezier. Ook in de toekomst zullen we schrijvers en sprekers koesteren die bredere horizonten belichten, al zal dat tegen de verdrukking in zijn. De tijdgeest heeft immers weinig erbarmen met studies zonder ogenschijnlijk nut of resultaat.

De interviews in dit nummer

Werden in eerdere afleveringen van dit tijdschrift 'significante anderen' vooral tegen de achtergrond van de thematiek van het betreffende nummer geïnterviewd, bijvoorbeeld beeldende kunst, mensenrechten en wetenschapscultuur, in dit nummer gaat het erom een indruk te verkrijgen van persoon en werk. Eerder gingen Dina Siegel en René van Swaaningen in gesprek met respectievelijk Frank Bovenkerk (2015, nr. 3) en Jacqueline de Savornin Lohman (2016, nr. 3). Zij schetsten een min of meer integraal portret van de geïnterviewde. De beschouwing van René van Swaaningen over Herman Bianchi (2016, nr. 1) bracht zijn leven en werk in kaart, maar was niet gebaseerd op een direct interview.

De significante anderen die in dit nummer aan het woord komen, zijn tamelijk willekeurig geselecteerd. De keuze van de auteurs is het resultaat van spontane hints van redactieleden en er ligt dus geen systematisch plan aan de selectie ten grondslag. Dat de auteurs affiniteit met cultuurgoed, culturele theorieën en culturele criminologie moesten hebben, is evident. Nu we die vijf interviews naast elkaar leggen, blijkt er toch een rode draad te ontwaren, zij het een dunne. Vier van de vijf hier gepresenteerde intellectuelen hebben namelijk wel raakvlakken met Amsterdam en de Amsterdamse school voor sociaalwetenschappelijk onderzoek. Dat geldt overigens niet voor Chris Eliaerts, die zijn sporen in Vlaanderen heeft verdiend. Opvallend is ook dat de vijf vanuit uiteenlopende hoeken naar vraagstukken van criminaliteit en onveiligheid kijken: geschiedenis (Spierenburg), sociologie (De Swaan), recht en criminologie (Brants & Eliaerts) en sociale psychologie (Boutellier). Het meest voor de hand liggende raakvlak is dat het gaat om persoonlijkheden die gevormd werden en hun carrière hebben uitgebouwd in het naoorlogse tijdvak: thema's als verzuiling, secularisering, mei '68, emancipatie, rechtspositieregeling, enzovoort keren regelmatig terug.

We beginnen met Pieter Spierenburg, vervolgens komen Abram de Swaan, Chrisje Brants, Hans Boutellier en Chris Eliaerts aan bod. Voorafgaand aan de gesprekken worden de dame en vier heren eerst kort geïntroduceerd. Niet lang nadat Pieter Spierenburg – van begin af redacteur van dit tijdschrift – werd geïnterviewd, kwam hij te overlijden. René van Swaaningen schreef een in memoriam dat we voorafgaand aan het gesprek hebben geplaatst.

Nog een woord ter relativering. De gesprekken met de vijf denkers zijn op informele wijze gevoerd en willen vooral een levendig beeld schetsen, zonder de ambitie een goed gedocumenteerd overzicht te bieden zoals in een biografische studie doorgaans het geval is. Ten slotte, deze inleiding beoogde te laten zien welke vragen en moeilijkheden het gebruik van termen als significant en klassiek met zich

meebrengen, tegen de achtergrond van een veranderde tijdgeest die vorming en intellectuele diepgang minder apprecieert. Die reflecties fungeren eerder als een kleine sociologie van statusverlies van verlicht-liberale vormingsidealen.

Literatuur

- Arendt, H. (1977), *Between Past and Future. Eight Exercises in Political Thought*. New York: Penguin.
- Baricco, A. (2011), *De barbaren*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Bemmelen, J.M. van (1958), *Criminologie: leerboek der misdaadkunde* (vierde druk). Zwolle: Tjeenk Willink.
- Beyen, M. (2006), Canons in dialoog. In: De arena. Debat over zin en onzin van een nationale canon (themanummer), *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 121(1), 93-98.
- Connell, R. (2019), *The Good University: What universities actually do and why it's time for radical change*. Londen: Zed Books.
- Daems, T. (2008), *Making Sense of Penal Change*. Oxford: Oxford University Press.
- Furedi, F. (2017), *What's Happened To The University? A Sociological Exploration of Its Infantilisation*. Londen: Routledge.
- Grever, M. e.a. (2006), Het behouden huis. Een commentaar op de canon van Nederland. In: M. Grever, E. Jonker, K. Ribbens & S. Stuurman (red.), *Controverses rond de canon*. Assen: Van Gorcum, 106-116.
- Grever, M. & K. Ribbens (2007), *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (WRR rapport). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jonker, E. (2006), Op eieren lopen. Canonvorming met een slecht geweten In: De arena. Debat over zin en onzin van een nationale canon (themanummer), *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 121(1), 76-92.
- Lanier, M.M. & S. Henry (2010), *Essential Criminology* (3rd edition). Boulder, CO: Westview Press.
- Rademaker, L. (1978), *Hoofdfiguren uit de sociologie* (drie delen). Utrecht: Spectrum.
- Rock, P. (2005), Chronocentrism and British criminology. *British Journal of Sociology*, 56(3), 473-491.
- Romein, J. & A. Romein (1979), *Erflaters van onze beschaving. Nederlandse gestalten uit zes eeuwen* (dertiende druk). Amsterdam: Querido.
- Schnitzler, H. (2016), *Het digitale proletariaat*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Schuilenburg, M. (2012), *Orde in veiligheid. Een dynamische perspectief*. Den Haag: Boom Lemma.
- Stokkom, B. van (1995), De jazz van de moderne ervaring. Over cultuurvernieuwing, plezier en belevingswaarde. *Beleid en Maatschappij*, 22(6), 330-341.
- Swaan, A. de (1985), *Kwaliteit is klasse. De sociale wording en werking van het cultureel smaakverschil*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Weijts, C. (2017), Canon van Nederland is slechts de aanmaaklimonade van de geschiedenis. *NRC Handelsblad* 26 september 2017.
- Zijderveld, A. (2008), Amerikaanse ervaringen. *Sociologie*, 4(2-3), 214-218.
- Zijderveld, A. (1991), De excentrieke universiteit. *NRC Handelsblad*, 2 november 1991.